

Ömer Faruk Çolak
İktisat ve Toplum Dergisi Editörü
ofc1962@gmail.com

Güven Sak
TOBB ETU
guven.sak@etu.edu.tr

Serdar Sayan
twitter.com/Serdar_Sayan

İklim Değişimi

Editörümüz Ömer Faruk Çolak ve Yayın Kurulu üyemiz Serdar Sayan'ın Yuvarlak Masa Toplantıları'nda bu ayki konuğu Güven Sak.

► **Ömer Faruk Çolak:** *İktisat ve Toplum Dergisi'nin değerli okurları, Mayıs sayımızda önemli bir konuyu tartışıyoruz. İklim değişimi ve çevre. Bu konuda sadece akademik olarak değil, uygulamanın da içinde olup -özellikle son zamanlarda takip ediyorum-, uluslararası ve ülke içinde yapılan toplantılara katılıp, konuşmalar ve analiz yapan, gerçekten de birkaç şapkası olan bir akademisyenle beraberiz. Sevgili Güven Sak Hoca, TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi'nden. Hoş geldiniz.*

► **Güven Sak:** Merhaba.

► **Ömer Faruk Çolak:** Programı biliyorsunuz, Serdar Sayan Hoca'yla beraber yürütüyoruz.

Serdar, Güven Hoca'ya ilk soru sorma hakkını sana veriyorum, sen de hoş geldin demiş olursun...

► **Serdar Sayan:** Hoş geldin Güven. Aslında okuyucularımız iklim krizi ve bu krizle mücadele yönünde atılmaya çalışılan uluslararası adımlar konusunda epeyce şey duydular ve okudular herhalde. Konunun gündemimizdeki ağırlığı gözle görülür biçimde arttı son dönemde. Biz de gündemdeki ağırlığı niye arttı sorusunu da kapsayacak bir ufuk turu mu derler, çıkan kısmın özetini mi derler o tür bir geçmişten bugüne ne oldu, sürecin kilometre taşları nelerdi kronolojisiyle başlasak? Mesela Paris İklim

Anlaşması neyi değiştirdi, neden bu kadar önemli? Paris'ten sonra konunun gündemdeki ağırlığı bütün dünyada çok arttı gibi geliyor bana. Paris'in hedefi o muydu? Başka nedenler mi var? Bu bilgi verici aşamadan sonra biraz tartışma yaparız. Bu bizim süreci öğrenme sorumlumuz olsun.

► **Güven Sak:** Şöyle başlayayım o zaman. Şimdi bu iklim değişikliği gündemiyle ilgili olarak hepimizin bir kulak dolgunluğu var aslında. Konu uzun süredir gündemde. Yaklaşık elli yıllık diyorum ben anlatırken.

Greenpeace'in kuruluş yılı 1971, Stockholm Birleşmiş Milletler Dünya Çevre Konferansı ise 1972'de toplanmış. Konuy-

la ilgili ilk küresel konferans Stockholm'deki. Böyle bakarsanız 2021 yılı Türkiye'nin de AB'nin de bu konuda ciddi kararlar aldığı bir dönem. Dolayısıyla yaklaşık 50 yıllık bir süreç içerisinde ilk kez iklim değişikliği gündemi yalnızca konuyla ilgili birkaç sivil toplum kuruluşunun konusu olmaktan çıktı ve ana akımlaştı bir nevi artık. Yani çevre kirliliği, iklim değişikliği artık romantik bir tartışma konusu olmaktan çıktı, maddi bir mesele haline geldi. Mesela Amerikan Hazine Bakanı Janet Yellen COP 26 toplantısına katılan ilk Amerikan Hazine Bakanı'ydı. İklim değişikliğiyle ilgili tartışmaya katılanların niteliğinin değişmeye başladığı bir döneme geldik. Birleşmiş Milletler İklim Konferansları içinde COP 26, en yüksek sayıda Fortune 500 CEO'sunun katıldığı toplantı oldu. İklim değişikliği gündemi artık harekete geçti, artık konuşmaktan yapmaya geçiyoruz. Neden?

Bu değişim sürecinin değişik aşamalarda farklı nedenlerini ortaya koyabilmek mümkün. Bir kere elbette iklim değişikliğiyle ilgili yazılan raporlar var. IPCC (Uluslararası İklim Değişikliği Paneli, International Panel on Climate Change) raporları artık son derece somut bir şekilde iklim değişikliğinin gezegenimizi olumsuz etkileyen, çevreyi kirleten insani aktivite kaynaklı olduğunu ortaya koydu ve alarm zillerini giderek daha duyulur bir şekilde çalmaya başladı. Bir o tarafı var, bir de Paris İklim Anlaşması'yla beraber, 2015 yılında iklim değişikliğiyle

mücadele üzerine ülkeler arasında yapılan tartışmaların niteliğinde de bir değişiklik ortaya çıktı. Paris'ten önce Kyoto sürecinde ülkelere bağlayıcı hedefler koymak temel yaklaşımdı. Ama Paris'le beraber aslında ülkeler kendi hedeflerini kendileri koymaya başladılar. Hedefler bağlayıcı olmaktan çıktı ama şimdilerde belirmeye başlayan takip ve ölçüm mekanizmalarıyla sahtekarlık yapmanın giderek zorlaşacağı, hedeflere uymayanın hesap yapmayı bilmemekle eleştirilebileceği, ti'ye alınabileceği yeni bir süreç başladı. Dolayısıyla tartışmanın niteliğinde, önleyici çalışmaların niteliğinde bir değişiklik oldu Paris'le beraber.

İklim değişikliği gündeminin harekete geçmesinde üçüncü ve en önemli faktör ise aslında COVID-19 pandemisi oldu diye düşünüyorum ben doğrusu. Bugün karbon kaynaklı olmayan bir büyümeyi mümkün kılacak teknolojileri zaten bir süreden beri biliyoruz. Karbon salımlarını arttırmadan istihdam ve büyüme odaklı politikalar tasarlayabilmek zaten mümkün. Bu yeni teknolojilerin varlığı ve ortadaki yeni bir teknolojik sıçrama vaadi, Çin ve Hindistan gibi gelişmekte olan ülkelerin "hele bir zenginleşelim ve yurttaşlarımıza istihdam olanağı ve refah yaratalım, sonra iklim değişikliğini düşünürüz, bu mesele dün dünyayı kirletmiş olanların meselesidir" argümanını bir nevi ortadan kaldırdı öncelikle.

Ama eğer büyüme sürecini olumsuz etkileyen, verimliliği düşüren böyle bir pandemi olmasaydı, pandemiden sonra ekonomik toparlanma süreci nasıl başlayacak diye düşünmeye başlamamış olsaydık; böyle kamu politikaları odaklı, kamu harcamaları odaklı bir takım programlarla biz bu süreçten çıkarız diye bir yaklaşım olmasaydı bence bugün geldiğimiz yeşil mutabakat süreci bu kadar güçlü bir şekilde ortaya çıkmazdı diye düşünüyorum ben doğrusu. Pandemi yeşil ve dijital dönüşüm sürecini uygulanabilir, kaynak ayrılabilir kıldı. Pandemi nedeniyle negatife düşmüş faiz oranları da sermaye yoğun bir iktisadi transformasyon sürecini yapılabilir kıldı doğrusu.

Şimdi ne olacak? Yeni teknolojilerle aslında hayat biçimimizi değiştirmemiz gerekecek, bu sürecin içerisinde. Bu aslında sermaye yoğun bir iktisadi dönüşüm süreci aynı zamanda; iktisatçılar açısından önem taşıyan tarafı bence o. Dolayısıyla tartışılması gereken yönleri var bizim gibi gelişmekte olan ülkeler için.

► **Ömer Faruk Çolak:** Hocam Türkiye bu konuda biraz ayak sürüdü, bunun altında ne yatıyordu? Amerika'dan sonra imzaladı Paris Anlaşması'nı.

► **Güven Sak:** Doğru. Paris İklim Anlaşması imzalandıktan sonra hatırlayalım 2015'ten 2021'e Amerika Birleşik Devletleri'nde Trump dönemi vardı. Değil mi? ABD Anlaşma'ya katılmadığı için bir nevi biz de

dışarıda kalıp ayak sürüyebildik. Halbuki 2015 anlaşmasının ilk imzacılarından biriydi Türkiye. Neden? 2015 yılı Türkiye'nin G20 dönem başkanlığı yılıydı. Türkiye küresel meselelerle ilgili tartışmaların tam merkezindeydi ve son derece aktifti. 2015 itibarıyla yalnızca G20'yi değil, iş dünyası kuruluşlarının bir araya geldiği B20 (Business20)'yi ve düşünce kuruluşlarının küresel platformu olan T20 (Think20)'yi daha kapsayıcı hale getirmiştik. Küresel tartışmalara daha çok gelişmekte olan ülkeyi dahil etmiştik. İlk imzacılardan olmamız sürpriz değil demeye çalışıyorum.

Neyse 2021'nin başında Başkan Biden'la Amerika'nın da sürece katılmasıyla beraber bence hani bir nerede kalmıştık havasıyla 2015 ruhu tekrar harekete geçti. Tabii bir de Avrupa Birliği'nin Aralık 2019'da Ursula von der Leyen tarafından AB'nin büyüme ve istihdam gündemi olarak açıklanan yeşil mutabakat (Green Deal) süreci gündeme girmişti. Biden'la birlikte Atlantik'in iki yakasında 1949'da NATO'nun kuruluşundan beri en önemli yeniden yapılanma süreci böylece başladı. ABD'yi de ekleyince Yeşil Yeni Mutabakat (Green New Deal) oldu sürecin adı. Ama ikiz dönüşüm, hem dijital hem de yeşil dönüşüm tanımını değişmedi.

Neden 2015'ten 2021'e kadar bekledik? Ben bu uzun dönemin Türkiye'de karar almayı zorlaştıran travmatik bir dönem olduğunu da unutmamak

gerektiğini düşünüyorum. Biz pek kendimizde değildik, bir nevi. 2015'ten sonrasını hatırlayın. Önce 2016 geldi. Kötü bir yıldır Türkiye açısından 2016. Olmaz denen şeylerin olduğu başka bir yıldır. Bir darbe teşebbüsü yılıydı. Unuttuğumuz, tarihte kaldığını düşündüğümüz gelişmeler oldu. Bence Türkiye'de siyasi karar alma mekanizmasının parçalandığı bir yıldır 2016 yılı. Daha çok özellikle karar alıcıların ya da karar alıcının diyeyim içine kapandığı, kabuğuna çekildiği bir dönemdi. Dolayısıyla ben ondan sonra bu travmanın etkilerinin belirleyici olduğunu düşünüyorum.

2018 referandumunu, yeni hükümet sistemi, hep 2016'dan gelen travmanın eserleri oldu. Pek sağlıklı düşünme imkânı olmadı diye düşünüyorum geriye bakınca. Sanırım bir de damadın Enerji Bakanlığı döneminden kalma bir ipotek vardı iklim değişikliği gündemi üzerinde. Onu da ek olarak kenara koymak lazım. Geçmişten kalma bir "Türkiye'yi gelişmiş ülkeler listesinden çıkarın" manasız tartışması vardı ayrıca. 2018 yılında G20'de Arjantin dönem başkanlığından Fransa ve Almanya, Türkiye'nin Paris Anlaşması'nı onaylaması karşılığında 3,2 milyar dolarlık desteği ilk açıkladığında Enerji Bakanlığı yetkilileri teklifle ilgilenmeyip masadan kalkmışlardı. 2021'de aynı teklifi kabul ederek anlaşmayı Meclis'ten geçirdik. Not edeyim.

Neden? Konu giderek ana akımlaştıkça, gündemin merkezine oturunca Türkiye bu küresel yeniden yapılanma sürecinin dışında kalamayacağını fark etmeye başladı. Şöyle başladı diye düşünüyorum ben: İlk olarak, 2019 Aralık'ında Avrupa Komisyonu Başkanı Ursula von der Leyen AB'nin büyüme ve istihdam yaratma programı yeşil mutabakattır, dedi. Ama o zaman yeşil mutabakatın ne olacağını daha tam bilmiyorduk. O vakit ben Ankara'daki tartışmaları da hatırlıyorum. "Bunlar kendi aralarında karar alamazlar, zaten yapamazlar, arkası gelmez, yürümez bu" dediler ama hepsi yanlış çıktı.

Temmuz 2021'de AB 55'e Uyum (Fit for 55) programını açıkladı Paris İklim Anlaşması çerçevesinde. Paris'e göre daha iddialı bir hedef ortaya koydular. %40'tan %55'e çıkardılar azaltım tutarlarını ve bunu uygulayabilmek için bizim gibi ülkeleri de içeren bir dizi önlemler gündeme getirdiler. İşte Türkiye o gün harekete geçti. Temmuz'da biz de iklim değişikliği programımızı açıkladık. Sınırdaki karbon ya da karbon vergisi düzenlemesi, iklim değişikliği gündemini bize bir nevi empoze etti aslında. Sürecin farkına yine Avrupa Birliği sayesinde vardık, AB'yle yoğun ticaretimiz ve Gümrük Birliği sayesinde. Hatırlayın Temmuz 2021'de Türkiye kendi İklim Değişikliği Programı'nı açıkladı. Bizim programın

içinde somut hiçbir şey yoktu, bu konuda çalışılacak, bu konuya bakılacak, şu konuya odaklanacak falan gibi bir şey açıkladık. Bu konuda komite kurduk, buna bakıyoruz vs. diye açıkladık. İpotekin bedeli ağır oldu Türkiye için.

Ama Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın 2021 Eylül'ünde New York'ta Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'ndaki konuşmasından sonra Türkiye'nin üzerinden bu ipotek kalktı. Erdoğan, Paris Anlaşması'nın Meclis'ten Ekim ayında geçirileceğini ve 2053 yılının Türkiye'nin net sıfır yılı olduğunu açıkladı. O güne kadar iklim değişikliği gündemini tartışmak için yeterli cesareti bulamıyordu bürokratlarımız bence. Bunda tabii 2018'teki enerji bakanının falan katkısı da var. Türkiye yerli, milli enerji diye manasız kömür işine o zaman başlamıştı. İşte o ipotek Cumhurbaşkanı'nın Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'ndaki konuşmasıyla kalktı. Bunların hepsi üç aşağı beş yukarı aynı döneme denk düşüyor baktığımızda. Cumhurbaşkanı bir konuşmada iki konuyu netleştirdi; Birincisi Paris İklim Anlaşması'nın onaylanacağını söyledi, meclise sevk edileceğini ve geçirileceğini söyledi. İkincisi de bence herkese bir sürpriz yaptı ve 2053 yılının Türkiye'nin net sıfır yılı olduğunu açıkladı. AB daha önce 2015 anlaşması çerçevesinde 2050 yılını, net sıfır yılı olarak açıklamıştı; Çinliler

2060'ı, Hindistan 2070'i, biz de 2053'ü açıkladık. Ben hatta hatırlıyorum bu 2053 nereden çıktı diye bile tartışmadı kimse. Türkiye'de bu konuyu gündeme bile getirmedi hiç kimse. Bunun açıklanmış olması yeterli. Çünkü bu son derece önemli bir hedef, son derece iddialı bir hedef Türkiye açısından.

Net sıfır hedefini şöyle tarif edebilmek mümkün; Türkiye'de şimdi 506 milyon metreküp karbon salımı yapıyoruz, ormanlarımız gibi karbon yutak alanlarımız ise 80 milyonluk yalnızca. Dolayısıyla biz 2053'e kadar önümüzdeki o 30 yılda aslında o 506'yı 80'e düşüreceğimizi açıkladık. Büyük bir hedef. Net sıfır demek, emisyonları azaltarak yutak alanlara eşitliyoruz demek. Salım olacak ama azaltım hedefi müthiş. Şimdi tabii bunu nasıl yapacağımızı bu yıl sonu itibarıyla Paris İklim Anlaşması çerçevesinde vereceğimiz yeni taahhütnamede, hedef taahhütnamesinde ortaya koymamız lazım. Bundan sonra ilk adım o. Sonra da

bunu yapabilmek için gereken düzeneği kurmak üzere bir İklim Kanunu çıkaracağız.

► **Ömer Faruk Çolak:** Hocam bir soru daha sorayım. Türkiye dünyada küresel iklim değişikliğinden en fazla etkilenen ülkeler arasında. Renklere göre belirlenmiş haritada Türkiye kırmızı bölgede. Kırmızı bölgede olan diğer yerler arasında Orta Doğu, Afrika ve Orta Asya var; bu ülkelerdeki iklim değişimi kıtlığa ve göçe neden olacak. Dolayısıyla bu kıtlık, iklim değişiminden daha az etkilenen ülkelere doğru bir göç dalgası yaratacak deniyor. Sadece bizim önlem almamız da yetmeyecek iklim değişikliği için, diğer ülkelerin önlem almamasının da olumsuz etkilerini taşıyabilecek bir bölgedeyiz maalesef. Acaba diyorum, -Türkiye'de alınacak önlemleri siz biliyorsunuz, çünkü o toplantılara gidiyorsunuz, içindediniz olayın-Türkiye önümüzdeki dönemde o oranı aşağı çekmeyi düşünürken, bu negatif dışsalıklar için de bir önlem paketi düşünüyor mu?

► **Serdar Sayan:** Ben ona

geçmeden araya girip fizibilite konusunda bir şey sormak istiyorum. Ben çok yıllar önce, Filistin'e yardım için oluşturulan uluslararası konsorsiyumun bir toplantısını hatırlıyorum. Tansu Çiller başbakandı. Toplantıda katılımcılar Filistin'e sağlayacağı yardım tutarına dair taahhütlerini açıklarken, Tansu Çiller Türkiye'nin yardım tutarı olarak 50 milyon doları zikredince herkes afallamıştı. Hatırlıyor musunuz, bilmiyorum. AB'nin 3-5 milyon dolarlık yardım vadettiği bir toplantıda, Çiller 50 milyon deyince Filistinliler dahil herkes şok olmuştu. Fakat sonra ödenmedi o para. Ödenmediğini biliyorum çünkü Filistinlilerin bu parayı ne zaman alabiliriz, ne yapabiliriz, nereye harcayalım falan türü sorularına cevap bulmak için bazı akademisyenlerin de davet edildiği bir toplantı yapıldı Ankarada. Ben de o akademisyenler arasındaydım, oradan biliyorum. Şimdi bu BM konuşması da böyle bir şey olabilir mi? Yani Çiller'in ki gibi bir gaza gelme anında verilmiş bir taahhüt... Çünkü hakikaten sürpriz oldu herkese. İklim konularının memleketteki politika yapıcılarının aklına bile gelmiyormuş gibi gözüktüğü bir sırada, bu 2053 hedefi nereden çıktı, şaşırıydık doğrusu. Hedef güzel, ona söyleyecek söz yok ama bu 2053 hakikaten ciddiye alınabilir bir hedef mi bilemiyorum. Çiller'in 50 milyon dolarına benzemez inşallah. Bunun bir yol haritası var mı? Fizibilitesini sen nasıl görüyorsun? Yoksa hani fizibilitesi düşük olsa bile böyle

bir şeyin zikredilmiş olması bile yine de bir şeydir diye mi düşünüyorsun? Senin bu konudan bahsettiğin sırada araya gireyim dedim. Sonra Faruk'un sorusuna da cevap verirsin.

► **Güven Sak:** Ben 2053 açılımının son derece ciddi olduğunu düşünüyorum. Ciddi olması gerekiyor çünkü Türkiye'yi küresel tartışmalarda yeniden olumlu bir konuma getiren bir adım oldu. Türkiye açısından şimdiki dağınıklıkta belli bir toparlanmayı sağlamak açısından son derece önemli. Şimdi baktığımda Ankara'da olabileceğini söyleyenler, olmayacağını söyleyenler var. Ben yapılabilir bir hedef olduğunu düşünüyorum. Yani bir çerçeve çıkartılabileceğini düşünüyorum.

Tabii bu tartışmayı artık Rusya-Ukrayna Savaşı'nın getirdiği yeni imkanlar çerçevesinde düşünmek lazım. Bence şöyle düşünmek lazım, finans sistemi büyük bir hızla yeşil finansmana doğru odaklanıyor. Yeşil finansmana doğru odaklanmak şu demek; ben bunun Türkiye'de yeterince doğru ve iyi kavrandığını zannetmiyorum. Bugüne kadar bankaları değerlendirirken ya da banka bilançolarını değerlendirirken ya da herhangi bir projeyi değerlendirirken bir takım muhasebe rasyolarına, iktisadi performansla, verimlilikle ilgili birtakım rakamlara bakıyorduk. Şimdi yeni tür bazı rakamlara bakacağız. Artık bildiğimiz muhasebeye yer alanlara değil,

yeni bir muhasebe sistemine bakacağız. Karbon ayak izini önümüzdeki 5 yılda nereye doğru indirecek? Ondan sonra su ayak izi ne kadar? Atık yönetimi nasıl? Buna göre yeni risk rasyoları bankalar için, şirketler için oluşacak. Oluşacak derken çok uzak bir geçişten bahsetmiyorum. Türkiye bir an evvel bir yeşil finans stratejisi oluşturmazsa, bir an evvel neleri ölçeceğini belirlemezse, sağlam bir verifikasyon sistemi kurmazsa, bankaları bunu bilmezse finansman imkânlarımızın ciddi miktarda kısıtlanacağını göreceğiz. Bankalarımız kaynak aktaramaz hale gelebilir. Bunun ilk izini geçen yıl açıklamalarda gördük. Sendikasyonlarını yenileyen bazı bankalarımız, "Biz sendikasyonumuzu yeniledik ve bundan sonra termik santral projesi finanse etmeyeceğiz", dediler. Şimdi bunun gibi bence çok daha ayrıntılı açıklamalar duyacağız önümüzdeki dönemde. Türkiye'nin hiç zaman kaybetmeden bankacılık sisteminin faaliyetlerini devam ettirebilmek için ihtiyaç duyduğu o yeni yeşil finans stratejisini tanımlayacak adımlar atması gerekiyor.

► **Ömer Faruk Çolak:** Bankaların sermaye yeterlilik oranı hesaplanırken risk ağırlıklı aktifler var. Her aktifin risk derecesi farklı, teminata göre. Mesela oraya şunu rahatlıkla koyabilirsiniz; iklim değişimine uyumlu yatırım kredileri için risk ağırlıklı

risk derecesi binde 5 olacaktır, diyebilirsiniz.

► **Güven Sak:** İklim Şurası çalışmalarında yaklaşık 2-2,5 ay Erinç Yeldan Hoca'yla beraber emisyon ticaret sisteminin tasarımı ve yeşil finansman konularında birlikte çalıştık. Hem yeşil finansman çalışma grubunun hem de emisyon ticaret sistemi ve karbon fiyatlaması çalışma grubunun koordinasyonunu birlikte yaptık. Ben Merkez Bankası'nda özellikle BDDK'da, SPK'da, kamu gözetim kurumunda ve Ticaret Bakanlığı ile İklim Değişikliği Başkanlığı'nda aslında yeterli teknik bir kapasitenin olduğunu, yeterli hazırlıkların yapıldığını, yeterli kadrolar olduğunu bu çalışmalar sayesinde gördüm. Dolayısıyla bu tür değişikliğin hızlı bir şekilde yapılabileceğini biliyorum ama burada önemli olan nokta şu; iklim riskleri bundan sonra hesapların içine eklenecek. Yani bankacılık riski hesaplanırken iklim riskleri de içine konacak. Çünkü aksi takdirde mesela yalnızca kendi imkanlarınızla kendinizi finanse ediyorsanız, tasarruf açığınız yoksa durumunuz daha iyi olabilir ama tasarruf açığınız varsa; dışarıdan, dolar piyasalarından fonlamaya ihtiyacınız varsa o zaman bu yeni sisteme, bu Atlantik'in iki tarafında oluşmaya başlayan yeni sisteme bir an evvel adapte olmanız gerekecek. Dolayısıyla ben hızlı adapte olabileceğimizi düşünüyorum. 2053 hedefinin boşa değil, tutulması gereken, arkasında koşulması gereken bir hedef olacağı kanaatindeyim.

Başkasına vakit yok zaten..

► **Serdar Sayan:** Çok kısaca araya gireyim mi? İhtiyaç olduğu konusunda tartışma yok ama ben çok iyi ifade edemedim belki sorumu. Ben bu hedefin arkasında bir hesap kitap, bir çalışma, plan olup olmadığını anlamaya çalışıyordum. Yani 2053 hedefi böyle bir değerlendirme sonucu mu ortaya çıktı? Yoksa bir anlık gaza gelme sonucu mu?

► **Güven Sak:** Gaza gelme demeyeyim ama biraz ani olduğu, ortada yeterli planlama ve proje stoku olmadığı da ortada sanırım. Zaten o nedenle hâlâ şimdi almamız gereken siyasi kararı alamadık, kömürden ne zaman çıkacağımızı da açıklayamadık. Hesap yok daha ortada.

Herkes 2050-2060 derken işte biz de 2053 dedik. Ben bunun bizatihi kötü olmadığını düşünüyorum. Hazırlık yapmak için önce niyet etmek lazım, biz şimdi niyet ettik diyelim. Fizibilite etütlerini ise şimdi yapacağız. Şimdi yapılan fizibilite etütleriyle bu geçişin finansmanını da nasıl yapacağımızı belirleyeceğiz. Finansman ihtiyacı da böylece ortaya çıkacak. Bence orada da önemli olan nokta, odaklanmamız gereken konu aslında bu finanse edilebilir proje stokunu bir an evvel ortaya koymak. Çalışmaya başlamak onun için önemli, 2053 gibi bir hedefiniz olacak ki mesela enerjide yapılacak dönüşümün boyutlarıyla ilgili kafanızda bir plan yapabilesiniz. 3,2 milyar

dolar veririz dedi Almanlar, Fransızlar mesela, o var. Yalnızca kömürden çıkınlar diye Güney Afrika'ya 8,5 milyar dolar garantisi verdiler. Hazırlıklı olsak, 3,2 milyar dolar değil, 23,2 milyar dolar bile isteyebilirdik. Hazırlıklı olmak önemli. Ama geç kalmış değiliz yine de.

Dolayısıyla Türkiye'nin de bu alanda atabileceği adımlar var. Çünkü kapsamlı bir yeniden yapılanma dönemi bu, sistem açısından, kapitalizm açısından. Türkiye ekonomisi Batı ekonomilerinin ayrılmaz bir parçası, orada bir transformasyon varsa, Türkiye'nin bunun dışında kalabilme şansı olamaz.

Ne olacak? Evin önündeki araba artık otomobil olmaktan çıkacak, elektrikli vasıtaya dönecek; buz dolabı değişecek, evin içindeki bütün eşyalar değişecek, evin kendisi değişecek... Dolayısıyla pandemiden çıkışın ihtiyaç duyduğu odaklı kamu yatırımları için güzel ve haklı bir neden bu. Bunun etrafında şekillenecek dünyanın yeni düzeni. Bu arada bütün ticaret, tarım ve sanayinin teknolojik altyapısı yenilenecek. Karbon ayak izi, su ayak izi ve atık yönetimi gibi parametreler çerçevesinde elbette.

Peki bunun ne kadar iklimle alakası var? Çok var. Türkiye bir Akdeniz ülkesi, Akdeniz havzası aslında bu risklerin en fazla olduğu yer. Dünyada küresel ısınma ortalama ne kadar artıyorsa, biz bunun %20 daha fazla artacağı bir havzanın

içerisinde yaşıyoruz. Bakarsanız Akdeniz'in kuzeyinde iklimle ilgili riskleri daha az olan ülkeler var, güneyde ise iklimle ilgili riskleri çok daha yüksek olan ülkeler var. Türkiye'de zaten geçen yıl hem orman yangınlarıyla hem ani sel baskınlarıyla nasıl bir sürecin içinde olduğumuzu gördük. Kuraklık enerji planlarımızı alt üst etti. Süreci pek kötü yönetti Enerji Bakanlığı. Enerji planlamasını iyi yapamadığımız son bir yılda ayan beyan ortaya çıktı. Sonunda sanayiye elektrik tatilene soktuk, üretimi bile aksattık. İklimle ilgili risklerin Türkiye'de son derece önemli olduğunu bence geçen yıl yaşayarak öğrendik. Ne kadar hazırlıklıyız, ne kadar ders aldık çok uzun bir süre sonra değil, bu yıl göreceğiz.

► **Serdar Sayan:** Ben ilginç bir anekdot nakledeyim tam burada. Bundan 2-3 ay önce birilerinin Akdeniz bölgesinde bir yazlık almaya dair sohbetine tanık oldum. Bu sohbet sırasında, Akdeniz'de yazlık edinmenin iyi fikir olmadığı çünkü güney kıyılarının iklim krizinin en fazla ve en kısa vadede etkileyeceği yerlerden biri olduğu ve yazlık alınacaksa daha Karadeniz'e doğru gitmek gerektiği gibi bir argüman duydum. Bunu duymaktan memnun da oldum aslında bir bakıma. Çünkü ben bundan, konunun hakikaten kamuoyunun gündemine girdiği mesajını aldım ve ben de bunda geçen seneki orman yangınlarının (ve onlarla mücadele konu-

sunda yaşanan fiyaskonun) çok büyük payı olduğunu düşünüyorum.

► **Güven Sak:** Doğru. Yangınlardaki hazırlıksızlığımız aslında iklim değişikliği risklerine karşı hazırlıksızlığımızı ortaya koydu. Şimdi aynı şeyleri tarımsal üretimde de göreceğiz. Önümüzdeki dönemde yine ürün desenini bu yeni parametrelerle gözden geçireceğiz. Daha fazla su ihtiyacı duyan, ondan sonra yeraltı sularının taze ve kullanıma uyumlu bir şekilde toplanmasını zorlaştıran bitki örtüsünü nasıl engelleyeceğimizi herhalde düşüneceğiz önümüzdeki süreçte. Bence tarım planlamasında bir ek faktör daha devreye girecek. Yalnızca tarımda değil, sanayide de aynı şeyi yapacağız. Sanayi politikasına eskiden nasıl bakardık? Daha çok verimlilik gibi başka parametrelerle bakardık. Artık sanayi politikasını değerlendirirken, teknoloji seçimine odaklanırken karbon ayak izi ne olacak; su ayak izi ne olacak; atık yönetiminde hangi noktaya geleceğiz gibi yeni parametreleri de hesaplayacağız ve dikkate alacağız. Yeni birtakım parametrelerle hayatımızı yeniden kuracağız. Peki bunlara tam olarak hazırlıklı mıyız? Sanayi politikasında bugüne kadar iklim değişikliğiyle uyumlu eylem diye anlatılanın "İşte biz güneş panellerini destekliyoruz, ondan sonra rüzgâr tribünlerini destekliyoruz." düzeyinde olması kötü. Bu yeterli değil, bütün sektörlerde yeni teknolojilerin devreye girmesi ve teknoloji seçiminde bu üç yeni parametrenin olması

gerekiyor. Yeni bir yaklaşıma ihtiyacımız var, hayatımızın her alanında aslında. Şehirlerin yönetiminden sanayi politikasının yönetimine kadar her alanda. Bir paradigma değişikliğine ihtiyacımız var. Bütün bunların ayrıntısıyla farkında mıyız şu anda? Bence daha değiliz, öyle gözüküyor.

► **Ömer Faruk Çolak:** Hocam bence zaman çizelgesi burada. Hiç beklemeye gerek yok, başlamak lazım. Bir örnek vermek isterim; Türkiye'de elektrikli otomobilde alınan ÖTV geçen yıl arttırıldı. Hayret ettim, acaba yanlışlıkla mı yapıldı dedim. Hem iklim değişikliğiyle ilgili anlaşmayı imzalıyorsun hem hızla fosil yakıttan uzaklaşacağına taahhütte bulunuyorsun ve gidip elektrikli otomobil satışından alınan ÖTV'yi arttırıyorsun, bana göre bu bir çelişki. Bir zaman çizelgesi ya da bakanlıklarda verilen ismiyle bir eylem planı gerekiyor. Ve uygulanabilir bir eylem planı.

► **Serdar Sayan:** Ben derslerde gümrük vergilerinin ticareti saptırma etkilerini anlatırken, en yoksul Afrika ülkelerinin, bu vergileri ithalatı kısmak için ya da sanayi politikasının bir gereği olarak değil de, öncelikle maliyeye gelir elde etmek için koyduklarını söylerim hep. Senin ÖTV örneği de öyle bir örnek; yani maliyeye gelir elde etme hedefi her şeyin önüne geçmiş durumda şu anda.

► **Ömer Faruk Çolak:** Vergiyi böyle koymak demek iktisattaki "her yaptığın eylemin bir alternatif maliyeti vardır" sözünü bilmek ya da unutmak demek bana göre. İklim değişimi için sanayide ciddi bir dönüşüm gerekiyor. İthal etmek yerine, bu dönüşüm sürecinde kullanacağınız makine ve teçhizatı Türkiye'de üretebilecek kapasite var mı? Var. Onunla ilgili de yine bir eylem planı oluşturmak lazım diye düşünürüm.

► **Güven Sak:** Katılıyorum. Şöyle bakmak lazım herhalde, vergilerle başlayayım. ÖTV'lerin arttırılmasına baktığımızda elektrikli vasıtalarda %60; öbür tarafta %150 falandı normal otomobillere. Evet bakınca elektrikli vasıtaları korudular, genel bir artış oldu. Evet, gelir elde etmek için yapıldı ama hani baktığımızda daha çok pandemi nedeniyle sosyal korunma harcamaları arttırılmış olsaydı şöyle diyebilirdik "bir nevi servet vergisi getiriyorlar" ama o da yok.

Ama şuna katılıyorum uyumlu bir şekilde üzerine düşüneceksek bütün bu alanlarda eğitim politikasından sanayi politikasına, vergi politikasından iş gücü piyasalarındaki düzenlemelere, her konunun uyumlu olarak ele alınması lazım. Ben daha böyle kapsamlı bir bakış açısı görmüyorum Ankara'da. Biz daha çok AB vasıtasıyla sürece dahil olduk. Şöyle diyebiliriz, AB bize empoze etti aslında bu iklim değişikliği gündemini. O da sınırda karbon düzenlemesinin şekillenmesiyle

oldu. Şimdi ben doğru olmayan yorumlar izliyorum, özellikle Rusya-Ukrayna Savaşı'ndan sonra; işte 2026'da sınırda karbon düzenlemesi mekanizması (SKDM) uygulamaya konmaz diye. Bence tam tersine 2025'e doğru öne gelebilir. Ondan sonra şimdi beş sektör var SKDM kapsamında ürünleri ithalat vergilerine tabi olacak olan. Demir çelik, alüminyum, çimento, gübre ve enerji. Hepsi enerji yoğun sektörler. Bu beş sektörün yediye sekize çıktığını, cam vs. gibi sektörlerin eklendiğini görebiliriz 2026 öncesinde. Dolayısıyla çok hızlı bir şekilde gündemin ilerleyeceğini düşünmekte fayda var.

Aslında sıfır noktasında da değiliz, bu yeni döneme geçiş için. Bir teknik hazırlık var. Yaklaşık 700-750 sanayi tesisi için tarihsel karbon salım miktarları hesaplanmış, onaylanmış. Bir kapasite inşa edilmiş ölçüm ve doğrulama mekanizmaları için. Karbon fiyatlamasının altyapısı aslında bu. İklim değişikliği gündemiyle uyumlu olarak yapmamız gereken açık: Hidro karbon kullanımını maliyetli hale getireceğiz ki karbon salımlarını azaltmak için gerekli müşevvik sistemin içine yerleşsin. Aslında bir nevi 1974 petrol krizinde olanı şimdi isteyerek, planlayarak yapacağız. Karbon salımlarına neden olan hidro karbon kullanımının maliyetini arttıracacağız. Bunların şimdi geçiş sürecinde ortaya çıkan

birtakım gelişmeler nedeniyle zaten fiyatları yükseliyordu, şimdi bunu karbon azaltım patikasıyla uyumlu uzun vadeli bir plana, 2053 azaltım patikasını oturtacağız. Nasıl müşevvik verilecek? Mesela, karbon fiyatı koyacağız belli sektörlerde, onun için gereken emisyon ticareti sistemini oluşturacağız. Karbon fiyatlamasına tabi olmayan sektörlerle de aynı patikayla uyumlu karbon vergileri getireceğiz.

Bu amaçla vergi sisteminde de yaklaşımımızı değiştireceğiz. Vergi sisteminde anlayışımız yalnızca gelir sağlamaktı, şimdi 2053 karbon salımı azaltım patikasına uyum sağlamak için vergiyi bir enstrüman olarak kullanmayı öğreneceğiz.

► **Serdar Sayan:** Aslında bir seçeneğimiz de kalmadı yani. Ürünlerimizi AB'ye ihraç edebilmek için bunlara uymak lazım. Bir kez daha AB sayesinde atılıyor atılması gereken birtakım adımlar. Kimya sektöründe de Reach mevzuatı kapsamındaki düzenlemeleri AB'ye uyma zorunluğu yüzünden yapmıştık. Şimdi de çevre standartlarımızı (olması gereken seviyeye doğru) yükseltme konusunda AB'nin sınırda karbon vergisi uygulaması sayesinde harekete geçiyoruz. Biraz bu önlemlerin takviminden bahsedersiniz? Farkındalık artışına katkımız olsun böylece. Karbon vergileri ne zaman devreye girecek? Hangi sektörler en çok etkilenecek? Türk sanayisi gelmekte olanın ne kadar farkında?

► **Güven Sak:** Hangi sektörlerle başlayacağımız açık, ilk etkile-necekler zaten SKDM sektörleri, yani çimento, demir-çelik, alüminyum, enerji ve gübre. Enerji yoğun üretim yapan sektörler bunların hepsi. Yapılan çalışmalara göre SKDM'den fazlasıyla olumsuz etkilenecek üç ülke var: Rusya, Çin ve Türkiye.

Şimdi karbon fiyatlamasına da bu beş sektörden başlamak gerekecek. Ancak sağlıklı işleyen bir karbon fiyatlama mekanizması oluşturacaksa işin kapsamını geniş tutmak, kapsamı yalnızca bu beş sektörle sınırlandırmamak lazım. Dolayısıyla tarihsel salım miktarlarını zaten bildiğimiz bütün sektörlerde uygulamayı yaygınlaştırmakta fayda var.

► **Ömer Faruk Çolak:** Hocam bu vergi meselesi işin kilit noktası bana göre. Türkiye'de şöyle bir anlayış var; vergi alanlarını arttırdı, vergi hasılatı da artar. İklim değişiminde de bu mantıkla gidilirse bence işler çok zora girer. Bu konuda maliye gerçekten ne düşünüyor? Nasıl bir yol haritası çiziyor?

► **Güven Sak:** Ben önce ikiye ayırayım üzerinde tartışılabilir konuyu. Bir tanesi bence hem karbon fiyatlamasından bir gelir elde edilecek, emisyon ticaret sisteminin (ETS) işleyişinden bir gelir elde edilecek hem de ETS'nin uygulanmadığı sektörler için karbon vergileri olacak, bu karbon vergileri de aynı şekilde salımları azaltmak üzere tasarlanmış olacak.

Dolayısıyla öncelikle bir tür bütçe dışı fon oluşturacağız. Maliye idaresinin sisteminde ilk değişiklik bence bunu bütçede nasıl bir yerde toplayacağımız ve nasıl harcayacağımız meselesi olacak. Özellikle karbon fiyatlamasından gelen vergileri. Diğer tarafta da farklı bir matrah tanımlamasıyla bir vergi toplamış olacağız: Bu kez matrah karbon ayak izinin kabul edilebilir sınırı aşan kısmı olacak diye tarif edebilirim. Nereye geliyoruz? Yeni metrikler konusunda kapsamlı bir ölçüm sisteminin önemine elbette.

Karbon vergisini de ETS'de biriken kaynakları da şirketlerin ya da bireylerin, bölgelerin adil geçişi, yeni ortama intibakı, yeni teknolojilere uyumu için kullanabiliriz.

► **Ömer Faruk Çolak:** Şimdi Hocam vaktimiz daraldı da ben bu iklim değişikliği ve çevre meselesinin sadece makro iktisat politikasıyla değerlendirilemeyeceğini düşünüyorum. İşin içine mikroyu sokmamız lazım. Mesela yerel yönetimler sürecin olmazsa olmazı. Bunlara nasıl bir rol düşüyor bu iklim sorununun çözümünde?

► **Güven Sak:** Zaten artık insanların %50'den fazlası kentlerde yaşıyor. Milli gelirin %70-75'i kentlerde üretiliyor. Karbon salımlarının da %76'sı kentlerden kaynaklanıyor. Dolayısıyla bu işin iklim değişikliği gündeminin kent merkezli olduğu, şehirlerde çözüleceği son derece açık. Buralarda tedbirler alınacak. Orada

da aslında özellikle hem bu geri dönüşüm ve onun içerisinde de bu döngüsel ekonomi çözümlerini süratle devreye almak lazım. Artık şehir madenciliğinin ön plana çıktığı, geri dönüşümün bir kocaman sektör haline geldiği yeni bir dönemin başındayız. Kocaman, yeni bir iş kolu. Nereye, neyi, ne zaman teslim edeceğini bilen ve ona göre geri dönüşüme odaklanan bir iş kolu.

Farklı anlayış düzeyinde olabilir belediyeler ama artık bence geldiğimiz noktada şehirlerde de bu sürece yani yeşil mutabakat sürecine intibak edecek bir dizi adımın ortaya çıkması lazım. Çünkü mesela yalnızca demir çelik sektörü açısından bakalım, demir çelik sektöründe girdi olarak daha önce üretilmiş çeliğin kullanılması karbon salımlarını düşürüyor. Nedir? Amaca uygundur. 2053 azaltım patikasıyla uyumludur. O vakit bunun da planların içinde olması lazım. Madenciliğinden onun sıfırdan işlenmesine kıyaslandığında, ikinci el demir çeliğin kullanılması aslında karbon salımlarını azaltacak adımlardan bir tanesi. Onun en temel kaynağı ne? Bu yalnızca çöpü ayırmaktan ibaret değil. Bir binayı yıktığımızda ne yapıyoruz? Bütün o molozu bir yere gömüyoruz, bugüne kadar öyle yapardık ama şimdi kent madenciliği çerçevesinde her bir parçasını, çimento da dahil hepsini ayırmak tekrar kullanmakla ilgili adımlar atmamız lazım. Moloz ya da yıkıntı yönetimi (debris management)

önemli bir iş kolu böyle bakarsanız. Dolayısıyla bu açıdan yeni bir döneme girdik bence. Bu geri dönüşüm meselesi de bundan sonra ayrı bir sektör. Yani öyle kâğıt toplayanların yapacağı bir iş falan değil artık. Çünkü artık geri dönüşüm şöyle yapıyor; geri dönüşümünü gerçekleştirenler fabrikaların ihtiyaçlarına göre ne kadar mal teslim edeceklerini biliyorlar, ona göre hazırlık yapıyorlar zaten. Dolayısıyla yaşamımızı bu açıdan da kapsamlı bir şekilde değiştirmemiz gerekiyor. Bu dönüşümün yalnızca evlerde bir iki tedbirle halledilecek bir şey olmadığını bir an önce idrak etmemizin iyi olacağını düşünüyorum.

► **Ömer Faruk Çolak:** Serdar son soru sorma hakkını sana vereyim.

► **Serdar Sayan:** Ben biraz daha genel bir şey sorayım. Biz geçmişte çeşitli olaylar vesilesiyle küresel yönetim mekanizmalarına ne kadar ihtiyacımız olduğunu gördük. Mesela Çernobil patladığında, etkileri sadece Ukrayna'dan ibaret olmadı. İşte göç krizi oldu. Suriye'den kaçanların aslında herkesin problemi olduğunu anladık falan. Bu tür yaygın ve sınır ötesi etkileri olan krizleri yönetme konusunda çok da iyi iş çıkarmadık esasen. Dünya çapında yönetim mekanizmalarının eksikliğini hep hissettik. Kriz yaşanıyor ve bu krizlere hep anlık, palyatif çözümlerle müdahale ediliyor. O tür krizlere özgü küresel çözüm

paketleri yok hazırda. Hemen hemen hiçbir alanda kapsamlı hazırlıklar, eylem planları yok. 2008-2009 ekonomik krizinde de gördük. Sonrasında bu zehirli kâğıtlar, finansal enstrümanlar konusunda ne yapılmalı konusu çokça konuşuldu falan ama somut eylem yönünde ne kadar mesafe aldık bilemiyorum. Son Covid salgını da çok net bir şekilde gösterdi dünya çapında yönetim ve iş birliği mekanizmalarına olan ihtiyacımızı. Yanılıyor muyum bilmem ama benim izlenimim, en azından bu iklim krizi konusunda ilk defa -ve özellikle Paris'ten sonra- böyle küresel yönetim mekanizmaları tasarlama ve harekete geçirme konusunda hakikaten mesafe alınıyor gibi. Katılıyor musun buna? Katılıyorsan, en önemli olumlu kazanımlar neler, eksikler neler, ne yapılabilir daha fazla? Küresel yönetim açısından diğer krizlerle de karşılaştırarak bir şeyler söylemek ister misin?

► **Güven Sak:** Tabii isterim. Bence şöyle baksak iyi olur. Birincisi neden şimdi bu mesele çok önemli hale geldi konusu küresel bir mesele aslında. Başta Ömer Faruk dedi ki Afrika iklim değişikliğine en az katkı sağladığı halde, şimdi en çok onlar negatif bir biçimde etkilenecekler. Buradan bakabiliriz meseleye. Çin'in 10 bin doların üzerinde kişi başı gelire sahip bir ülke olmasıyla birlikte, bu kadar çok insan yoksulluktan çıktığında, bundan yirmi yıl, otuz yıl sonra dünyada yüksek gelirli ülke sayısı çok artacak. Türkiye dahil, yüksek

gelirli ülkelerde yaşayan nüfus dünya nüfusunun önemli bir kısmı olacak. Yalnız Çin değil, Hindistan da böyle olacak.

Bu ne demek? Tüketim sepetlerimiz, tüketim örüntülerimiz hızla değişecek önümüzdeki yirmi-otuz yıl içinde. Dün ne olduğu, dün dünyayı kimin kirlettiği değil mesele. Dünya böyle kalsaydı; Amerikalılar, Avrupalılar çadırda yaşayan diğerleri gibi kalsaydı daha uzun süre bu gezegen bizi idare edebilirdi.

Şimdi hepimizin yaşamlarını kapsamlı bir şekilde değişmeye zorlayan, dünya nüfusunun yarısından daha fazlasının artık yüksek gelirli ülkelerde yaşamaya başlayacak olması. İşte o vakit, bu hayat tarzımız artık sürdürülebilir olmayacak.

Bu aslında meselenin bir tarafı paradoksal bir şekilde. Dün kirliliğe katkıda bulunanlar başkaları olabilir, bugüne gelmemizde önemli olan, dinamik olarak ileriye doğru baktığımızda yeni katkıda bulunacaklarla alakalı. Yeni zenginleşenler işi kontrolden çıkaracak. Öyle yapılan çalışmalar var; bize, bu yaşam tarzımı devam ettirmek için şu yıldan sonra artık 1,75 gezegen gerekiyor diye.

Dolayısıyla bence birinci nokta bu, küresel yönetimde değişimi zorunlu kılan birinci faktör bu. Değişimi engelleyemeyeceğimize göre insanların refaha erişmelerini, yeni tüketim

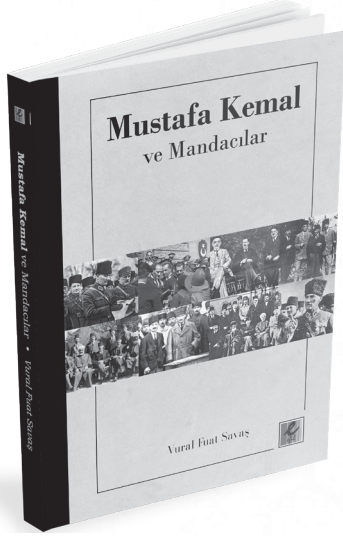
19 Mayıs Atatürk'ü Anma, Gençlik ve Spor Bayramı Kutlu Olsun!

Ey yükselen yeni nesil, gelecek sizindir.
Cumhuriyeti biz kurduk; onu yükseltecek ve sürdüreceksiniz.
(Mustafa Kemal ATATÜRK).

Cumhuriyetin kuruluş sürecini daha iyi anlamak;
O'nu yükseltmek, sonsuza dek sürdürebilmek için daha çok okumalı,
bilimin ışığını etrafımıza daha çok yaymalıyız.
Her kitaplıkta olması gereken bu değerli eserleri sizlere gururla sunuyoruz.

MUSTAFA KEMAL VE MANDACILAR

Vural Fuat Savaş

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından küresel bağlamda klasik sömürgecilik anlayışı sona ermiş, Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılarak bağımsızlığa erişen ülkeler İtilaf Devletleri'nin odak noktası haline gelmiştir.

İtilaf Devletleri, yeni sömürgecilik olarak nitelendirilebilecek "manda" kavramını Paris Barış Konferansı'nda öne sürmüş ve bağımsız ülkeleri masumane bir yardım vaadiyle mandaları haline getirmeye çalışmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu için de aynı şeyleri hedefleyen İtilaf Devletleri'ne Mustafa Kemal ve arkadaşları engel olmuştur.

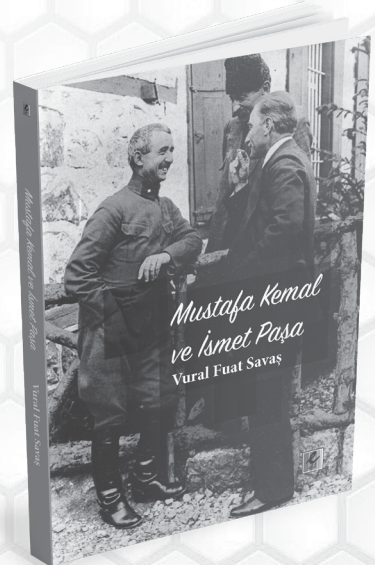
Bu kitap, dönemin mandacılık anlayışını Cumhuriyet tarihimizin en önemli olayları olan Erzurum ve Sivas Kongresi belgeleri ışığında değerlendirmektedir.

MUSTAFA KEMAL VE İSMET PAŞA

Vural Fuat Savaş

Bu kitap, ne Mustafa Kemal'in ne de İsmet Paşa'nın hayat hikâyesidir. Bu kitap bu iki liderin bir araya gelmesinin, birlikte çalışmasının ve birlikte yüklendikleri sorumlulukların hikâyesidir. Yirminci yüzyılın başında başlar ve Mustafa Kemal'in ebediyete göç ettiği tarihe kadar sürer. Bu nedenle bir açıdan, "milli mücadelemiz" in bir tarihidir.

Bu tarihi oluşturmada, o günleri yaşamış kimselerin hatıraları temel kaynağımız oldu. Mustafa Kemal de İsmet Paşa da sevgi, saygı ve minnetle bağlı olduğumuz büyüklerimiz olduğu için öğrendiklerimizi tarafsız bir gözle yansıtmanız kaçınılmazdı. Bu çalışmamızın onları daha iyi tanımamıza yardımcı olacağını umuyoruz.

kalıplarını benimsemelerini engellemeyeceğimize göre o zaman kendimize yeni bir sistem, yeni bir dünya kurmamız gerekiyor. Bunu da aynı pandemi derslerinde olduğu gibi bir ülkede yapabilme şansımız yok.

En kötü etkilenen Akdeniz havzasında, hep birlikte davranmazsak, bu sıcaklık artışını kontrol edebilme şansımız yok ama sonuçlarına hep beraber katlanmak zorundayız. Nasıl hep beraber katlanacağımızı aslında 2021 yılında açıkça gördük.

Olmayana odaklanmak lazım. Küresel yönetişimde neler yok ona bakmak lazım. Bence bu teknolojik dönüşümün farklı ülkelerde nasıl gerçekleştirilebileceği üzerine ciddi düşünmemiz lazım. Şimdi bu dönüşümün kendisine baktığımızda aslında özellikle bu sürecin gerektirdiği dönüşüm sermaye yoğun bir dönüşüm ama bu mesela Kuzey ülkeleri için iyi ama Güney açısından o kadar iyi değil. O zaman Güney'de nüfusu ne yapacağımızı daha ciddi düşünmemiz lazım. Yine küresel olarak bakılması gereken bir konu.

Zaten küresel bir problemimiz vardı; Güney'de Kuzey'le kıyaslandığında zaten daha genç bir nüfus vardı, o genç nüfusun gelişmesine imkân sağlayacak, eğitim-sağlık yatırımlarını yapmaktan yoksun idareler vardı, para yoktu, gereken yatırımları gerçekleştirecek, sonra o gençlere

istihdam yaratacak, büyümeyi destekleyecek.

Şimdi bir de her yerde sermaye yoğun iktisadi transformasyon gereği, teknolojik yenilenmeye dayalı verimlilik artışı arayışı ortaya çıktı. İstihdam meselesi ikinci plana gidiyor sanki böyle bakınca bizim gibi ülkelerde. TEPAV'da bu yıl Merih Celasun Anma Dersi'ni Prof. Dr. Ayşe Buğra verdi. Konumuz vatandaşlık gelirdiydi. Doğrusu küresel sosyal korunma ağının güçlendirilmesi sürecinin başındayız. Vatandaşlık geliri tartışması artık Dünya Bankası raporlarının bir parçası oldu.

Dolayısıyla bu konular aslında önümüzdeki dönemin dönüşüm sürecinin niteliğiyle yakından alakalı diye düşünüyorum ben. Bu çerçevede, küresel yönetim sisteminin güçlendirilmesi, kapsayıcı ve adil bir geçişin tasarlanması açısından son derece önemli. G20'yi aslında yeni bir yüzle, yeniden icat etmemiz; daha kapsayıcı hale getirmemiz gerekiyor. Yalnızca ekonomik sistem açısından önemli ülkeler değil, bence intibak etmesi gereken bütün ülkelerin şimdi nasıl intibak edeceklerini ayrıntılı düşünmemiz gerekiyor diye düşünüyorum ben.

► **Serdar Sayan:** Başkasının yoksuludur bu diyemeyeceğimiz zamanlara geldik. Çünkü başkasının yoksulu aşı olamadığı zaman seni de etkiler hale geliyor. Dolayısıyla çok daha küresel

düşünülmesi lazım bu konuların. Ben hatta bunun önemli bir imasının olacağını düşünüyorum. Orta vadede bu otokratik eğilimli liderlerin ve yapıların sonunu getirecek bir dalga bu. Dünyada otokratik eğilimler belki de hiçbir zaman son dönemde olduğu gibi yükselmeyecek bir daha. Yükselmeyecek çünkü sorunlar giderek küreselleşiyor. Önceden küresel olmayan sorunlar bile küresel hale geliyor. Önceden öngörülemeyen COVID gibi sorunların ortaya çıkışı, küresel ölçekte ne kadar birbirimize bağımlı olduğumuzu en taş kafalara bile net biçimde öğretiyor. Aşılabilir ve diğer önlemleri herkesi aynı zaman penceresi içinde kapsayarak yürürlüğe koyamazsanız, salgını önleyemiyorsunuz ve süreçten yeterince çabuk çıkamıyorsunuz ki bu salgın çok muhtemelen son salgın da olmayacak.

► **Güven Sak:** Eğer tedbirler her tarafta aynı anda alınmıyorsa o zaman daha fazla yangın daha fazla sel baskını daha fazla ani doğa hareketleri ve daha fazla salgınla karşılaşacağız her tarafta. Bence Akdeniz mikro kozmos gibi odaklanılabilecek bir yer, iş birliğine zorunluyuz bu iklim değişikliği söz konusu olduğunda. Akdeniz havzası için nasıl bir iklim politikası yönetim altyapısı gerektiğinden başlayabiliriz.

Aynı durum Türkiye'nin iklim değişikliği politika patikasının tasarımı için de önemli. Bu noktadan itibaren İklim Değişikliği Başkanlığı'nın kapsayıcı bir iklim politikası

yönetişim (climate policy governance) altyapısı üzerine de düşünmesi gerekiyor. Neden? Kimse geride kalmamasın, geçiş adil olsun diye. Bugünden itibaren 2053 net sıfır patikası için ne yapmamız gerektiğini belirleyeceğiz. Ya önce kömürden çıkış konusunda karar verip, maliyeti belli bölgelere odaklayarak orada adil geçişi tartışacağız. Ya da kömürden çıkışı erteleyip, maliyeti tüm sektörler ve tüm toplum üzerine aynı anda yükleyeceğiz. Politik bir karar bu. Kaybedeni ve kazananı olacak; kapsayıcı bir karar alma süreci önemli.

► **Serdar Sayan:** Katılıyorum. Hatta bu yangınlarda bile, başkasının orman yangını bu bana ne diyemiyorsun çünkü o orman yangının yoksullaştırdığı insanlar da senin memleketine kaçmaya çalışacak. Dolayısıyla bu iklim

krizi herkesi, küreselleşme konusundaki tercihlerinden bağımsız bir şekilde, küreselleşme sürecinin bir parçası haline getiriyor. İstese de istemese de, beğense de beğenmese de herkes küresel bir oyuncu aslında. Onun altını çizmeye çalışıyorum,

► **Ömer Faruk Çolak:** Ben de kısaca cevap vereyim Hoca'nın sorusuna. Bana göre kentte yaşamın ve tüketimin maliyetini ciddi biçimde arttırmak gerekiyor. Yani otomobil sahibinden, hele ki aracı bilmem ne markaysa inanılmaz vergiler alınması lazım. Sadece otomobil değil, park yerinden de yüksek vergiler alınması lazım. Londra'da şehir içine kadar arabayla gideceğim diyorsan, park parası 5 pounddan çıkıyor 60 pounda. Hükümetlerin de politikaları belirlerken bunu düşünmesi lazım. Örneğin İstanbul artık tıkiş tıkiş

olmuş, omuz vurmada caddede yürüyemiyorsun. Hükümet tutuyor Merkez Bankası'nı İstanbul'a taşıyor. 5000 kişi, ailesiyle beraber belki 6-7 bin kişi olacak.

► **Serdar Sayan:** Karbon salımı arttıkça onu maliyetli hale getiriyor zaten bu süreç.

► **Ömer Faruk Çolak:** Bence iklim değişimi ve maliye politikası diye ayrı bir program bile yapabiliriz.

► **Güven Sak:** İklim değişikliğinin her konusu ayrı bir program zaten. Sanayi politikası da öyle...

► **Ömer Faruk Çolak:** Çetrefilli konuları ele aldık ama güzel bir sohbet oldu. Çok teşekkür ediyoruz Güven Hoca'ya.

STANDART SAPMALAR

Gary Smith

İnsanlık olarak belirsiz bir dünyayı daha kesin hale getirmeye ve öngörülemez olanı tahmin etmeye çalışıyoruz. Bu da bizi istatistiksel aldatmacalara açık hale getiriyor. İstatistiklerle yalan söylemek kolay ama onlar olmadan da gerçeği söylemek zor. Smith bu kitabında, hikâyeler ve eğlenceli örnekler kullanarak iyiyi kötüden ayırmamızı sağlıyor.